

**Haridus kui
sotsiaalne
lift**

4.0 Sissejuhatus 165

4.1 Eesti õppekeeleaga koolis
õppimine suurendab
vähemusrahvuste lõimumist 169

Tiit Tammaru, Kadi Kalm, David Leonard Knapp, Anneli Kährik ja
Kadri Leetmaa, peegeldaja: Aleksei Jašin

4.2 Kuidas kujundada õpilaste
arvu kahanemist arvestavat
ning hariduse eesmärke ja
regionaalarengut toetavat
koolivõrku? 181

Margus Pedaste, Triin Lauri, Kadi Kalm, Äli Leijen, Anto Aasa ja Tiit
Tammaru, peegeldaja: Eve Eisenschmidt

4.3 Hariduslik ebavõrdsus
oodatavas elueas ning viisid
selle vähendamiseks 193

Taavi Tillmann, Mall Leinsalu ja Rainer Reile, peegeldaja: Riina
Sikkut

4.4 Haritumad inimesed on
solidaarsemad ja innovaati-
semad, aga turvalisust
hindavad kõik võrdselt 204

Mare Ainsaar ja Andu Rämmer, peegeldaja: Äli Leijen

4.0 Sissejuhatus

Haridus kui sotsiaalne lift

Tiit Tammaru

PÕHISÕNUMID

- **Haridus on palju enam kui ainult õpitulemused – oluline on ka see, kuidas kool toetab noore kujunemist inimeseks ja ühiskonna liikmeks.** Niisama tähtsad kui hinded on vähem nähtavad tulemused – koostöö- ja suhtlemisoskus, väärtushinnangud, kuulumistunne ja enesekindlus. Just need kujundavad noore valmisolekut tulla toime elu muutuste ja väljakutsetega. Kool on keskkond, kus kujunevad pikaajalised elusihid, märgatakse erinevusi, õpitakse koos probleeme lahendama ja koostööd tegema. Hariduse sotsiaalne lift toimib siis, kui kool toetab peale teadmiste omandamise ka inimeseks ja ühiskonna liikmeks kasvamist. Meie analüüsid näitavad, et erinevused selles vallas on koolide ja omavalitsusüksuste lõikes väiksemad kui õpitulemuste erinevused. Selle teadvustamine aitaks vähendada koolivalikuga kaasnevat stressi esimestel haridusastmetel.
- **Kuni põhikooli lõpuni on oluline tagada ühtluskooli põhimõte kogu Eestis.** Selle kohaselt alustavad lapsed haridusteed sarnastes tingimustes sõltumata elukohast või pere võimalustest. Kodulähedane tugev kool on võtmetähtsusega. Väljaspool suuremaid linnaregioone tingivad rahvastiku kahanemine, õpetajate kvalifikatsiooni erinevused ja haridusvõimaluste piiratus vajaduse paindlike piirkonnapõhiste lahenduste järele – näiteks juhtimismudel „üks omavalitsus – üks kool“. Asjaolu, et omavalitsuste keskmised haridustulemused on üsna sarnased, toetab ühtluskooli hoidmist üle Eesti ja loob hea vundamendi noorte edasisele haridusteele, mis keskendub üha enam individuaalsetest huvidest ja ühiskonnas koostöisel sõnastatud olulistest väljakutsetest lähtuvatele valikutele ja individuaalsete võimete arendamisele.
- **Eesti õppekeeleaga koolis õppimine aitab välja murda segregatsiooni nöiaringist.** Üheskoos eestikeelses koolis õppimine aitab kõrvaldada paralleelsete haridusruumide tekitatud keelelisi ja sotsiaalmajanduslikke barjääre, parandades muu emakeelega noorte eesti keele oskust, luues pigem huvi- kui keelepõhiseid suhtlusvõrgustikke ning mitmekesistades haridus- ja tööedu väljavaateid. Üleminek ühtsele eestikeelsele õppele on esimene suur samm, millele peab järgnema ka eri emakeelega laste koosõppimine. Ehkki see toob kaasa küsimusi ja kõhklusi ning kohati ka otsest vastuseisu nii eesti- kui ka muukeelsetes peredes, on see vältimatu segregatsiooni põlvkondliku ülekandumise katkestamiseks. Sündimuse langusest tingitud õpilaste arvu kiire vähenemine teeb iga noore võimete arendamise – sõltumata elukohast ja emakeelest – tuleviku koolis veelgi olulisemaks.

LÄHTEKOHAD

Haridus on üks olulisemaid elus hakkamasaamise tegureid – sotsiaalne lift – ja koolid on peamine koht, kus ühiskond loob võimalusi, aga ka taastoodab või suurendab ebavõrdsust. Kool ei ole pelgalt teadmiste edastamise koht, kool toimib ka täisväärtuslikuks inimeseks kasvamise ja ühiskonda sobitumise kohana, mõjutades suurel määral seda, milliseks kujuneb laste ja noorte tulevik kõige laiemas mõttes, alates väärtustest ja karjääriotsustest kuni tervist mõjutavate elustiilide valikuni. Eestis, nagu paljudes teisteski riikides, on haridussüsteemi eesmärk pakkuda võrdseid võimalusi kõigile lastele – sõltumata nende vanemate sotsiaalmajanduslikust seisundist, kultuurilisest kuuluvusest, keelelisest taustast, elukohast või muudest teguritest. See ideaal tugineb usule, et haridus saab olla ühiskonna võrdsustav jõud, mis võimaldab igal lapsel avada oma potentsiaali olenemata muudest teguritest, mida lapsed ise mõjutada ei saa.

Haridusteel on mitmeid murdehetki ning käesolev peatükk keskendub neist kahele. Esimene on üleminek põhikoolist gümnaasiumi, kus koolivalikul muutub olulisemaks huvipõhisus ning kodulähedus taandub vähemoluliseks. Tiit Tammaru, Kadi Kalm, David Leonard Knapp, Anneli Kährlik ja Kadri Leetmaa käsitlevad hariduse ja lõimumise seoseid, uurides, kuidas erinevad Tallinna eesti ja vene õppekeelega põhikooli- ja gümnaasiumilõpetajate elukohavalikud. Margus Pedaste, Triin Lauri, Kadi Kalm, Äli Leijen, Anto Aasa ja Tiit Tammaru arutlevad põhikoolivõrgu tuleviku üle, keskendudes sellele, kuidas muutub suuremate linnaregioonidest väljaspool elavate laste arv ja koolivalikud. Teine murdepunkt on koolitee pikkus – ehk see, kui kaugele noored oma haridusteel jõuavad. Taavi Tillmann, Mall Leinsalu ja Rainer Reile käsitlevad haridustee pikkuse, elustiilivalikute ning tervise ja eluea vahelisi seoseid. Artiklis pakutakse ka konkreetseid meetmeid terviselõhe vähendamiseks eri haridustasemega inimeste vahel. Mare Ainsaar ja Andu Rämmer analüüsivad omandatud haridustaseme mõju väärtushinnangutele, uurides selliseid teemasid nagu loodushoid, ühtekuuluvus, turvalisus ja uuendusmeelsus ning nende muutumist ajas.

KOOLIDE HINDAMISEL EI PIISA AINULT ÕPITULEMUSTEST

Eestis, nagu paljudes teistes riikides, hinnatakse hariduse kvaliteeti eelkõige õpitulemuste kaudu – kui head on eksamitulemused, kuidas lapsed sooritavad standardiseeritud teste ning millisel kohal on kool või riik rahvusvahelistes võrdlustes nagu PISA. Selline lähenemine on mõistetav, sest teadmiste ja oskuste arendamine on hariduse keskne eesmärk ning õpitulemused annavad otsustajatele ja lapsevanematele selge mõõdupuu. Samas on koolidel kaks teist, vähem nähtavat, kuid mitte vähem olulist rolli – kasvatada lapsi iseseisvateks, vastutustundlikeks ja oma kogukonda väärtustavateks ühiskonnaliikmeteks ning toimida sotsiaalse liftina, mis avardatakse noorte võimalusi sõltumata nende elukohast ja päritolust.

Kool on keskkond, kus kujunevad olulised kogemused kollektiivsest kooselust – õpitakse suhtlema erinevate inimestega, lahendama konflikte, tegema koostööd ja kujundama väärtushoiakuid. Kuni põhikooli lõpuni on head haridust pakkuda kodulähedase kooli olemasolu lastele võrdsete võimaluste loomise seisukohalt eriti oluline, sest see võimaldab lastel alustada ja läbida haridustee võimalikult sarnastes tingimustes, sõltumata pere elukoha kaugusest keskusest või majanduslikust olukorrast, tugevdades hariduse rolli sotsiaalse liftina. Koolist saadud väärtused, kogemused ja sõprussuhted mõjutavad kogu edasist elu. Just see sotsiaalne ja väärtuspõhine mõõde on tähtis nii inimeste kujunemisel kui ka ühiskonda sobitumisel. Oluline murdepunkt haridusteel saabub põhikoolist gümnaasiumi üleminekul, mil koolivalikul muutub olulisemaks huvid ja õppekavade sobivus ning kodulähedus taandub vähem oluliseks.

Hariduse positiivne mõju elus hakkamasaamisele suureneb märgatavalt koos haridustee pikkusega ning see ei seisne üksnes mõõdetavates õpi-

tulemustes ja eksamipunktides. Sama olulised on nähtamatud, testidega mitte otseselt hinnatavad tulemused – suhtlemis- ja koostööoskus, väärtushinnangud, kogukonda kuulumise tunne ja enesekindlus ehk täisväärtuslikuks inimeseks ja ühiskonna liikmeks kasvamine. Pikk ja järjepidev õpitee loob tugevama lähtepositsiooni tööturul, aitab murda välja põlvkondlikult ebavõrdsusest ning kasvatab valmisolekut tulla toime elu jooksul paratamatult ette tulevate muutuste ja väljakutsetega. Haridustee pikkus on seotud ka tervema ja pikema elueaga, sest haritumad inimesed teevad enamasti teadlikumaid valikuid, mis soodustavad tervist, heaolu ja aktiivset osalemist ühiskonnaelus.

ÜHTLUSKOOLI PÕHIMÕTE TULEKS TAGADA PÕHIKOOLI LÕPUNI

Et haridussüsteem suudaks täita ühtlustavat rolli ja pakkuda lastele võimalikult võrdseid võimalusi, peab põhikoolide võrk olema ühtlaselt tugev ja kättesaadav kogu riigis. Põhikoolivõrgu püsimist mõjutavad regionaalsed rahvastikumuutused. Inimesed, töökohad ja haridusasutused koonduvad üha enam Tallinna ja selle lähiümbrusse, samal ajal kui väljaspool suuremaid linnaregioone kahaneb laste arv. See toob kaasa surve väiksematele koolidele ning sunnib peresid sageli tegema valiku kolida linna või saata lapsed õppima linnakooli. Rahvastiku prognoosid näitavad, et aastaks 2050 väheneb põhikooliealiste laste arv väljaspool suuremaid linnaregioone oluliselt, seades küsimärgi alla praeguse koolivõrgu jätkusuutlikkuse.

Vaatamata elanike arvu vähenemisele õpivad väljaspool suuremaid linnaregioone elavad lapsed enamasti kodukandi koolis, kui see on olemas. Samas ei takista kodukandi kooli olemasolu õpirännet linnakooli. Vanemate otsuseid kodukandi või linnakooli kasuks mõjutavad eelkõige õpetajate kvalifikatsioon, kooli maine ja pere sotsiaalmajanduslik taust. Mida kõrgem on kodukandi kooli õpetajate kvalifikatsioon, seda väiksem on tõenäosus, et laps suundub linnakooli. Õpirännet soodustab seevastu kõrgem vanemate sotsiaalmajanduslik staatus – nii konkreetse õpilase pere kui ka koolikogukonna keskmisel tasandil.

Suurematest linnadest kaugemal asuvates omavalitsusüksustes võiks rakendada põhimõtet „üks omavalitsus – juhtimise mõttes üks kool“.

Kui Eesti koolid erinevad üksteisest ka suuremates linnades nagu Tallinnas ja Tartus, siis erinevad omavalitsuste keskmised haridustulemused – nii õpitulemused kui ka laiem kasvamine täisväärtuslikuks inimeseks ja ühiskonnaliikmeks – üksteisest vähe. Hea haridus on võimalik omandada kõikides Eesti linnades ja valdades. Üks võimalik lahendus tugeva ühtluskooli põhimõtte säilitamiseks põhikooli lõpuni kogu Eestis on seega suurematest linnadest kaugemal asuvates omavalitsusüksustes rakendada põhimõtet „üks omavalitsus – juhtimise mõttes üks kool“. See aitaks tasandada erinevusi omavalitsuse sees ning saaks jätkuda koolielu mitmes koolimajas. See vähendaks ka koolivõrgu korrastamisega seotud pingeid.

ÜHTNE EESTIKEELNE ÕPE AITAB KAASA LÕIMUMISELE

Pikka aega on Eesti haridussüsteem toiminud viisil, mis on hoidnud üleval paralleelset haridusruumi – suur osa vene emakeelega lastest õpib vene õppekeelega lasteaedades ja koolides. See on vähendanud igapäevast kokkupuudet eesti keele ja kultuuriga ning piiranud võimalusi luua varases eas sidemeid eestlastega. Tulemuseks on põlvkonnad peamiselt vene emakeelega noori, kes on kasvanud üles eraldatud keele- ja suhtluskeskonnas, mille tõttu on nende võimalused Eesti tööturul väiksemad ning tulevikku nähakse sagedamini väljaspool Eestit. See ei ole üksnes keeleline probleem – paralleelne haridusruum on sageli seotud ka sotsiaalmajanduslike erinevustega, kus omakeelsetes asumites elamine, madalad sissetulekud ja piiratumad töövõimalused moodustavad põlvest põlve korduva mustri.

Eestikeelses koolis õppimine aitab sellest nõia-ringist välja murda. Vene emakeelega noored,

kes õpivad eesti õppekeelega koolis, omandavad parema eesti keele oskuse ja loovad rohkem sõprussuhteid eestlaste seas, jõuavad suurema töenäosusega kõrghariduseni, on edukamad tööturul ning elavad täiskasvanuna sagedamini eestlastega samades piirkondades. Nii väheneb ebavõrdsuse ülekandumine järgmisele põlvkonnale. Ning vastupidi – vene õppekeelega koolides õppivatel noortel on sellisest nõiaringist märksa keerulisem välja murda.

Üleminek ühtsele eestikeelsele õppele on oluline samm, mis pakub sotsiaalse lifti võimalusi kõigile noortele sõltumata rahvusest ja emakeelest, aidates nii kaasa lõimumisele. Ent õppekeele muutusest üksi ei piisa. Järgmine väljakutse on suurendada eri emakeelega laste koosõppimist nii, et see looks tegelikku suhtlust ja koostegutsemise võimalusi. See pole lihtne, sest lõimumine eeldab kõigi osapoolte valmisolekut ja koostööd. Endistes vene õppekeelega koolides olid õpitulemused kehvemad ning eestlastel pole valmisolekut nendesse koolidesse õppima asuda. Tung varem eesti keeles õpetanud koolidesse on suurem. Nii on tekkinud eesti lapsevanemate seas tajutav mure, et lõimumise koormus langeb ebaproportsionaalselt eesti laste õlgadele. Kui koosõppimist püüda liiga jõuliselt peale suruda, võib see hoopis süvendada vastumeelsust. Lahenduste leidmist toetaks nii koolide õpitulemuste ühtlustumine kui ka elukohaerinevuste vähenemine – viimane aitaks kaasa sellele, et vene emakeelega noored jaotuksid ühtlasemalt erinevate elupiirkondade ja koolide vahel.

KUIDAS EDASI?

Haridus toimib sotsiaalse liftina võimalikult paljudele noortele siis, kui see lisaks teadmiste andmisele õpetab ka inimeseks olemise kunsti ja ühiskonda sobitumist, pakkudes võimalikult võrdseid võimalusi vähemalt põhikooli lõpuni kogu Eestis ja julgustades võimalikult kaua jätkama haridusteed.

Esiteks on kool midagi enam kui hea hariduse andja – kool kujundab väärtusi, sotsiaalseid suhteid ja maailmapilti. Eestis on aastakümneid toiminud paralleelne haridusruum, kus eesti ja vene õppekeelega koolid tegutsevad eraldi. Eesti õppekeelega koolis õppimine aitab sellest nõiaringist välja murda, pakkudes paremat keeleoskust, laiemaid sotsiaalseid sidemeid ja suuremaid võimalusi elus.

Teiseks on tähtis ühtluskooli hoidmine kogu Eestis vähemalt põhikooli lõpuni. See eeldab kvaliteetset õpetajaskonda ja paindlikke lahendusi, mis tagavad hea hariduse ka väljaspool suuremaid linnu. Ühtlust aitab tagada juhtimismudeli täiendamine, näiteks suurem koostöö väikese õpilaste arvuga koolide vahel väljaspool suuremaid linnu.

Kolmandaks toob pikem haridustee kasu nii inimestele kui ka ühiskonnale – haritumad inimesed on tervemad, elavad kauem ja teevad teadlikumaid valikuid.